

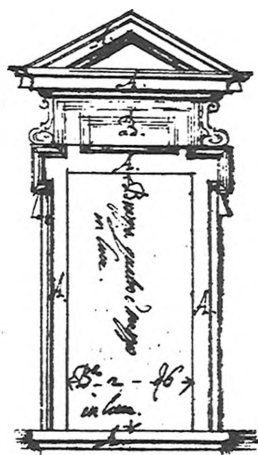
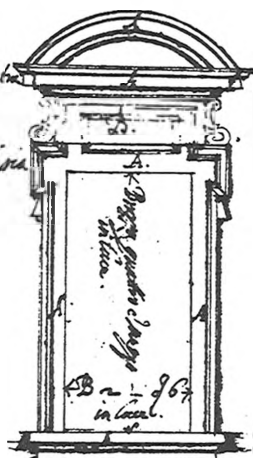
15/

Rekonstrukce Černínského paláce architektem Pavlem Janákem v letech 1928-1934

KATEŘINA FINKOVÁ

*Janáček dle původní omalby byl
restaurován s tím, že vzhledem k
sopce vzhledem k tomu je.*

*Janáček dle původní
restaurace A.
vzhledem k tomu je
restaurace B.*

3. 4. 5. 10

Rekonstrukce hlavního průčelí

Černínský palác na Hradčanech, vystavěný architektem Francescem Carattim v letech 1669-1688, je nesporně jednou z hlavních architektur raně barokní Prahy. Velkolepé palácové průčelí, pojaté kolosálním sloupovým řádem, bývá vyzdvihováno jako projev monumentálního cítění v české architektuře 17. století. Již méně se ovšem hovoří o tom, že dnešní podoba hlavního průčelí vlastně není autentická, ale že je výsledkem výrazné korekce, kterou provedl ve 30. letech architekt Pavel Janák v rámci celkové rekonstrukce Černínského paláce. Z hlediska hlubšího poznání barokní architektury bude jistě užitečné se pokusit rozlišit na palácovém průčelí původní formy carattiovské od dodatečných Janákových doplňků.

Po roce 1918 se začalo uvažovat o adaptacích velkých památkových objektů pro účely ministerstev a institucí nového státu. Černínský palác na Hradčanech byl z rozhodnutí E. Beneše přirčen ministerstvu zahraničních věcí. Působilo přitom vědomí, že právě toto ministerstvo by mělo sídlit v architektuře reprezentativního charakteru. V omezené soutěži na adaptaci, vypsané roku 1924, zvítězil Pavel Janák, neboť jeho návrhy byly označeny z památkového hlediska za nejvyspělejší. Zároveň byl ustanoven stavební výbor, kterému byl projektant povinen předkládat všechny předpokládané zásahy k projednání (členy výboru byli mj. i Z. Wirth, L. Lábler a J. Gočár).¹⁾ Vzhledem k velkému přídeľu finančních prostředků byla akce považována za prestižní záležitost. Vznikla tak příležitost realizovat vzorovou rekonstrukci památkového objektu k novému využití a v odborných kruzích byla také tak od počátku chápána. Památkový zřetel byl stěžejní, v rozhodování o nových stavebních zásazích do památky byl většinou členů stavebního výboru upřednostňován. Počítalo se s přístavbou nové administrativní budovy ministerstva, neboť starý palác, s ohledem na svoji památkovou cenu, měl být využíván pouze k reprezentačním účelům.

Kasárenská úprava Černínského paláce, ke které došlo v polovině minulého století, znamenala ovšem velké znehodnocení této barokní stavby. Podle projektu A. Wolfa z let 1855-1856 byl palác nově přepatrován a počet podlaží zvýšen o jedno. Zachovány zůstaly pouze klenby přízemí, od prvního patra výše byla všechna podlaží vybourána, v obvodových zdech a příčkách se změnily okenní a dveřní otvory. Výrazně bylo poškozeno původní členění fasád, především v partii oken, některé prvky zcela zmizely. Vnitřní dispozice byla znejasněna řadou příček a vestaveb, schodiště byla vybourána a nahrazena utilitárními ve vojenském slohu, zahrada a prostor před palácem byly proměněny ve cvičiště. V nadcházející rekonstrukci šlo o to odstranit všechny tyto druhotné rušivé zásahy a obnovit původní stav. Cílem bylo vrátit paláci jeho někdejší barokní působivost, znovu vtisknout průčelím monumentální a reprezentativní výraz, který ztratila kasárenskou úpravou. Jakmile bylo rozhodnuto obnovit

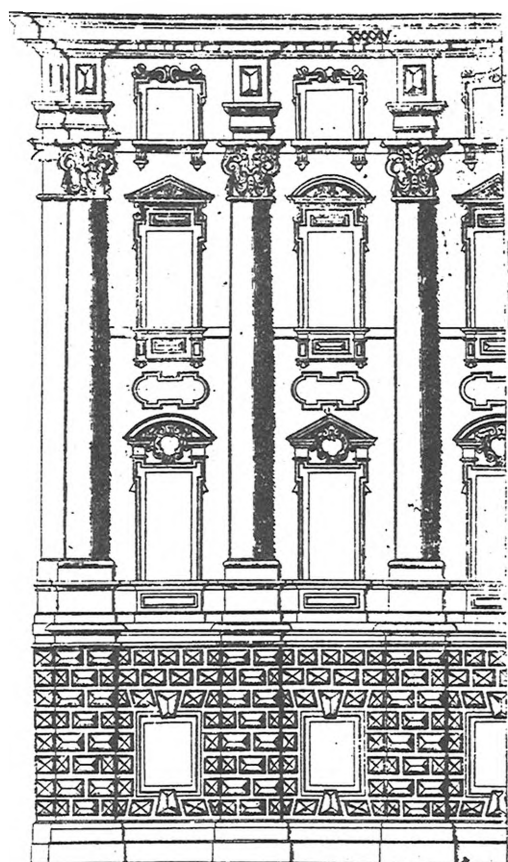
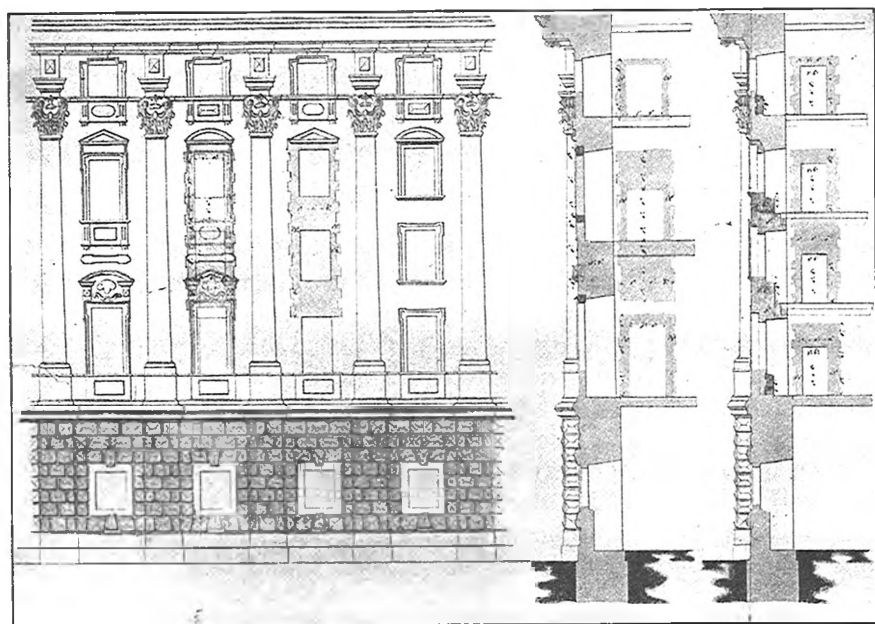
původní barokní počet pater, bylo zároveň nutné rekonstruovat průčelí, to znamená doplnit chybějící zničené části a průčelí výtvarně scelit. Bylo jasné, že se již nevystačí s prostou konzervační metodou. Projektant byl postaven před úkol, se kterým se tehdejší památková praxe doposud nesetkala. Byl to zároveň přímý podnět k otevření diskuse o metodě památkových rekonstrukcí.

V současné době se z řad architektů ozývají kritické hlasy proti metodě, kterou Pavel Janák zvolil při rekonstrukci průčelí Černínského paláce. Silí přesvědčení, že fasády mohly být doplněny přesnými kopii starých forem, zvláště když je zachován ojedinělý soubor originálních plánů z ruky Carattiho.²⁾ Janáková metoda nebyla přitom dosud podrobně analyzována a posouzena, dnes se již ani s jistotou neví, které formy na průčelích jsou původní barokní a které doplňované při rekonstrukci, čili „janákovské“. Bude proto užitečné rekapitulovat postup architekta při rekonstrukci fasád a snažit se vysledovat motivy, které ho vedly ke zvolené metodě. V neposlední řadě bude také cílem přesně stanovit podíl a vzájemný poměr autentických částí zachovaných na fasádách a částí nově obnovených. Tato studie se bude zabývat pouze obnovou vnějšího průčelí hlavního palácového traktu, neboť metoda, která vznikla při práci na tomto průčelí, se později stala vůdčí metodou celé rekonstrukce Černínského paláce.

Východí stav fasád

Pavel Janák se před započatím samotné rekonstrukce snažil shromáždit všechny dostupné ikonografické prameny, vypovídající o původním vzezření průčelí. Započalo se tříděním carattiovských plánů uložených v jindřichohradeckém archivu a studiem díla A. Leuthnera. Shromážděny byly grafické pohledy na palác z 18. století a projekty vojenské adaptace. Architekti Lábler a Janák současně prováděli detailní průzkumy fasád.³⁾

Jakým způsobem byly znehodnoceny okenní partie hlavního průčelí v důsledku přepatrování objektu při vojenské přestavbě na kasárna ukazuje realizovaný projekt od A. Wolfa z roku 1855 (obr. na str. 210). Obě původní okna prvního a druhého patra byla snížena ve světlosti vyzdívkou, z plochy mezi nimi bylo sejmuto veškeré členění a v takto vzniklém prostoru bylo proraženo další nové okno, takže vznikla nová okenní řada vloženého patra. Úplně zničeny byly nástavce s nadokenní římsou u oken prvního patra a parapetní závěsy pod okny druhého patra, stejně jako liché výplně pod závěsy. Profilovaná ostění původních oken však naštěstí nebyla zcela odstraněna. Zůstala zachována ve spodní části původních oken prvního patra, kde byla využita jako ostění nového kasárenského okna. Ponechány byly rovněž římsy (frontony) nad okny druhého patra. Ostění nových kasárenských oken převzala profilaci ostění barokních

- ◀ Projekt přestavby Černínského paláce na kasárna,
A. Wolf, 1855, hlavní průčelí.
- ◀ Návrh na hlavní průčelí Černínského paláce podle F. Carattiho,
vydal A. Leuthner, tab. č. 44.

oken, takže se průčelí nalézalo v jakémsi zkomoleném pseudobarokním slohu. V tomto stavu setrvalo hlavní průčelí až do Janákovy přestavby.

Projekt z 19. století byl porovnán s výsledky aktuálních průzkumů původních zachovaných částí na hlavním průčelí, přičemž se oproti očekávání zjistilo, že části barokních ostění se zachovaly rovněž u oken třetího patra. Po přesném zjištění rozsahu vojenských zásahů do fasády se přistoupilo k jejich odstranění. Stav průčelí po sejmutí vojenských doplňků, tj. vyzdívek oken a nepůvodních částí ostění a po zazdění středních vložených oken, zachycuje výše zmiňovaný Janákův výkres. Obrysové jsou zde vyznačeny rozměry původních oken, volná plocha mezi nimi je připravena k doplnění chybějících částí – nástavce s nadokenní římsou oken prvního patra, parapetního závěsu a liché výplně pod okny druhého patra. Než architekt přistoupil k rekonstrukci těchto částí, bylo třeba přesně zjistit, jak původně vypadaly. Bylo nutné stanovit, pokud možno co nejpřesněji, původní barokní podobu hlavního palácového průčelí.

Původní podoba hlavního palácového průčelí

Obecně se soudí, že na hlavním průčelí byl realizován Carattiho návrh, publikovaný v díle A. Leuthnera.⁴⁾ (Obr. na str. 210.) Konečná realizace se však od tohoto návrhu poněkud lišila, jak je možné doložit podrobným srovnáním dostupných obrazových pramenů. Jinou podobu dostala ve skutečnosti okna třetího patra (dekorativně pojaté ostění, závěsný parapet) a partie hlavní římsy. Tyto formy jsou patrné jak na rytině podle kresby Wenera z doby kolem roku 1735 (obr. na str. 213), tak na rytině podle kresby Hegerů z konce 18. století (obr. na str. 213). Jsou konečně zachyceny i na obou mladších zaměřeních fasády před vojenskou přestavbou – Vachově z roku 1834 (obr. na str. 216) a Wolfově z roku 1855. Není důvodu se domnívat, že tato forma oken s parapetem (ostatně typicky carattiovským) není autentická.⁵⁾ Je doložena obrazovými prameny z 18. století a nebyla setřena ani vojenskou přestavbou v polovině minulého století. Také partie hlavní římsy byla ve skutečnosti pojednána odlišně od Carattiho návrhu, především v případě dekorativních detailů a klenáků na styku s ostěním oken třetího patra. Opět není nutné pochybovat o tom, že tato forma římsy není carattiovská – je doložena poměrně přesným ikonografickým pramenem, rytinou podle kresby Hegerů z konce 18. století. Není tedy pravda, že by některou dochovanou část v horní partii průčelí Pavel Janák svévolně změnil.⁶⁾ Neodpovídalo by to jeho přísným památkářským zásadám, podle nichž má být každá část, dochovaná na svém místě, ponechána a pečlivě konzervována.

Nicméně zjištění, že barokní průčelí nebylo realizováno přesně podle návrhů publikovaných A. Leuthnerem, nýbrž ve variantě nezachované na papíře,

vedlo Pavla Janáka k opatrnosti při zacházení s Carattiho plány. Odtud pramení jeho pozdější nedůvěra k použití těchto plánů jako přímých podkladů pro rekonstrukci chybějících částí.

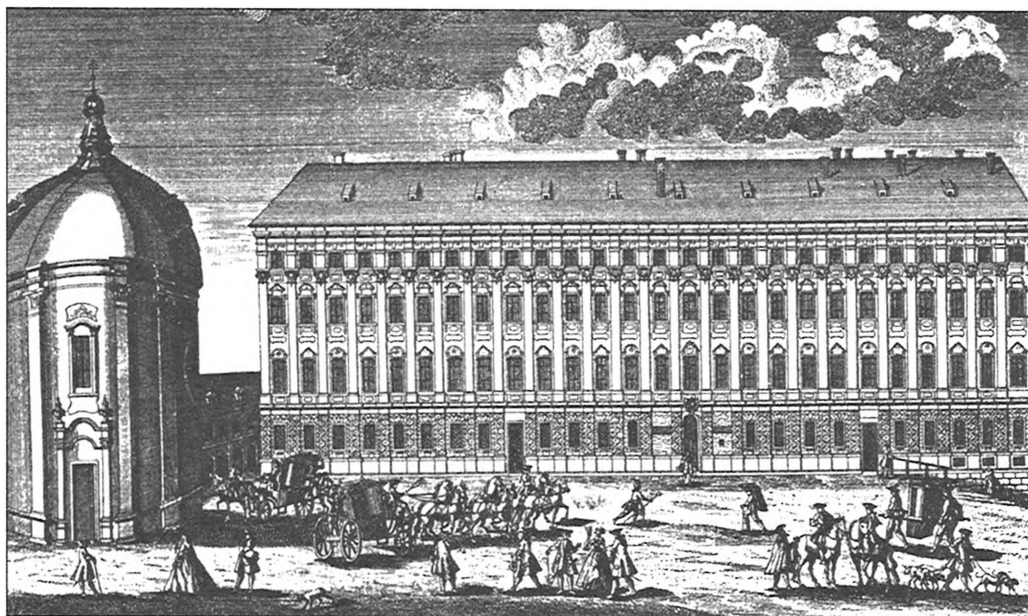
V dalších částech se již průčelí publikované v Leuthnerovi shodovalo s realizací. Zcela bezproblémová z hlediska rekonstrukce byla zóna přízemí s bosáží, která se zachovala v autentickém stavu beze změn, i s okny a portály, a byla takto konzervována. Co se týče oken druhého patra, na jejich podobě se shodují všechny dostupné obrazové prameny. Zdá se, že dochovaný Carattiho detailní návrh (obr. na str. 207) zde byl realizován. Případná rekonstrukce chybějícího okenního nástavce s římsou a parapetu mohla být v tomto případě poměrně jistá a bezpečná. Je také nepochybné, že tato okna měla parapet velmi podobný parapetu oken třetího patra, v jeho výplni se opět střídal ovaloid s diamantovým kvádrem, ovšem v rytmu obkročném vzhledem k vyššímu patru. Parapet by tedy bylo možno také rekonstruovat, třebaže ne přesně do všech detailů profilace, na základě obou zaměření z let 1834 a 1855 a zachovaného parapetu třetího patra. Parapetní římsa oken druhého patra byla vojáky osekána a nedalo se zjistit, jakým způsobem do ní zabíhala okenní ostění a parapet. Tvar liché výplně pod parapetem byl však jednoznačný, její přesné proporce by se daly získat srovnáváním poměrových zákonitostí prvků na fasádě.

S naprostou přesností mohly být obnoveny nástavce nad okny prvního patra. Totéž okno včetně analogického nástavce se zachovanou kartušovou výplní se totiž celé zachovalo na jižním průčelí paláce. Jeho forma přesně odpovídá zaměření z roku 1834 i návrhu publikovanému v Leuthnerovi.

Z uvedeného výčtu vyplývá, že architekt získal dosti přesný obraz původního vzhledu průčelí a že měl k dispozici poměrně dostatečný počet údajů pro případ, že by se rozhodl pro restaurování historického stavu pomocí kopií.

Rekonstrukce průčelí započala sejmutím druhotných vojenských doplňků a konzervováním veškerých autenticky dochovaných částí. Na hlavním průčelí se zachovala a byla konzervována celá bosáž přízemí se všemi okny a portály, celá partie kladí a oken třetího patra i s parapety a sloupová architektura (včetně autenticky dochovaných hlavic). Díky sloupů byly ale v omítce mnohokrát opraveny, takže jejich povrch, a tím i proporce nebyly autentické. Pavel Janák obsáhlými rozbory a srovnáváním s jinými stavbami rekonstruoval modulový systém tohoto sloupového řádu, a průměry sloupů včetně entase tak mohly být obnoveny. Římsa byla v dolní zdobené části konzervována tak, jak byla nalezena. V horní části byla tak zchátralá, že musela být nahrazena betonovou římsou, ovšem při zachování shodné profilace.⁷⁾ Rozsah částí, které byly na fasádě zachovány a konzervovány, a částí, které musely být naopak doplněny architektem, znázorňuje následující schéma (obr. na str. 216).

Nyní mohl architekt přistoupit k samotné rekonstrukci chybějících prvků na

Černínský palác kolem roku 1735. Rytina podle kresby F. B. Wenera.

Černínský palác. Rytina podle kresby Filipa a Františka Hegerů z konce 18. století.

fasádě. Měl v podstatě tři možnosti. Mohl ponechat průčelí ve fragmentárním stavu po sejmutí vojenských doplňků a pouze obnovit okenní otvory v jejich původní velikosti a tvaru, s neutrálním ostěním bez profilace (v podobném duchu navrhoval jeden ze soutěžních projektů z roku 1924 ponechat staré tympanony jako torza a pod ně vsadit novodobé otvory oken, byl však zamítnut).⁸⁾ Dále se architekt mohl pokusit o co nejpřesnější kopii historického stavu průčelí na základě srovnávání obrazových pramenů. Pavel Janák však zvolil ještě jinou možnost. Obnovil chybějící části náznakovou rekonstrukcí, na místo původních článků usadil jakýsi jejich sumární, zjednodušený tvar, který v obrysu vychází z historického stavu, v detailní profilaci je však novodobý. Vystavil se tak kritice jak ze strany těch, jež požadovali doplnění chybějících částí kopiemi historického stavu, tak i těch, kteří zastávali přísnou konzervační metodu. Z jeho strany jde o originální kombinaci různých památkových přístupů. Nové články získaly nesporně modernistický výraz, ale mohou být chápány i jako doplňky „v duchu a rytmu starého díla“. Tak například zcela „modernistické“ a silně zjednodušené jsou parapetní závěsy pod okny druhého patra a nástavce nad okny prvního patra, zatímco nové frontony nad nimi jsou kopiemi původních frontonů, zachovaných ale na fasádě ve druhém patře. Zachovávají také střídání trojúhelné a segmentové římsy, v detailní profilaci jsou však úmyslně jiné. Rekonstruovaná ostění oken naopak zcela odpovídají historickému stavu (o jejich přesné formě nemohlo být pochyb), byla doplněna do původního rozsahu tak, že k fragmentům starých ostění byly vysazeny chybějící části uměleým kamenem.

Můžeme přesně uvést důvody, které vedly architekta k tomu, že nepoužil na fasádě kopie historického stavu u nezachovaných částí. „Úmyslně nebyly napodobeny formy nákresu Leuthnerova průčelí, neboť nákres není ve všech podrobnostech spolehlivý, mimo to byla sledována zásada tvořit formy, k nimž se nezachovalo dokladu, nově.“⁹⁾ Pavel Janák při rekonstrukci Černínského paláce důsledně dodržoval pravidlo, že není-li tvar nalezen na fasádě ve fragmentu nebo alespoň v negativním otisku, není jeho obnova možná. Sebelepší obrazový pramen nemůže poskytnout jistotu, že se daná forma na průčelí skutečně nalézala. Jediným spolehlivým pramenem pro rekonstrukci je stavba sama. Architekt se několikrát přesvědčil, že Carattiho plány nebyly provedeny na průčelích beze změn. Kromě toho úplně přesná kopie starých forem včetně všech detailů profilace by nebyla možná, obrazové prameny se v podrobnostech rozcházejí. Toto své přísné stanovisko Pavel Janák v průběhu práce na rekonstrukci paláce poněkud zmírnil, například u dvorních průčelí se nebál obnovit celé zničené partie (loggie) podle Carattiho plánů, když se ovšem napřed přesvědčil, že byly na fasádách skutečně realizovány. Toto zjištění však již náleží do jiné kapitoly o dějinách obnovy Černínského paláce.

Je nasnadě, že se Pavel Janák, který vyrostl z myšlenkového prostředí Rieg-

lovy školy na počátku století, zdráhal použít restaurační metodu, byť „vědeckou“, na základě analýzy obrazových pramenů. Na druhé straně se však ani on se svou „náznakovou metodou“ nevyhnul jistému historicismu až dezinterpretaci původního stavu průčelí. Zvolená metoda měla jistě i své negativní stránky. Když se architekt rozhodl obnovit původní počet pater, rozhodl se tím rekonstruovat původní rozvrh fasády a také dojem z původního barokního členění průčelí. Proto se zcela vědomě snažil umístit nově doplňované články na místa původních, dát jim původní obrysový tvar (třebaže ne detailní profilaci) a přiblížit se co nejvěrněji jejich původním proporcím. Nedošlo k tomu ale beze zbytku a na všech místech, což prozrazuje určitou metodologickou nedůslednost. Zatímco na některých místech se jedná téměř o kopii historického stavu, jinde architekt záměrně pozměnil proporce článků a přistoupil k vlastní tvarové interpretaci. Například vyzdvihl fronton i nástavec vysoko nad okna prvního patra, čímž výrazně převýšil proporce původního okenního otvoru. Průčelí tak získalo ráz přísné a strohé modernistické fasády s protáhlými převýšenými okny. Z analýzy mnoha obrazových pramenů vyplývá, že nadokenní římsy prvního patra byly rozebrané v nadpraží a byly do nich vloženy kartuše. Je pochopitelné, že se architekt zdráhal obnovit jemnou štukatérskou práci kartuší, mohl ovšem snadno zopakovat rozebraný tvar římsy a hlavně zachovat výšku jejího posazení nad oknem. Snaha distancovat se od kopie tvaru na určitém místě doloženého vede někdy až k dezinterpretaci původního stavu fasády. Obnovené parapetní závěsy pod okny druhého patra evokují svou plošností a protáhlým tvarem atmosféru moderny počátku 20. století s historickými reminiscencemi. Liché výplně mezi okny nebyly obnoveny vůbec, zůstala po nich nepřijemná proluka, a průčelí tak ztratilo další z ozdobných štukových částí. Tyto drobnější dekorativní prvky byly na Carattiho průčelí nezbytným doplňkem ke strohým kamenným článkům a monumentálnímu sloupovému řádu. Fasáda po rekonstrukci má bez nich poněkud přísný ráz moderního průčelí.

Bylo docela dobře možné i při zvolené náznakové metodě dodržet původní proporce a umístění článků, leckde přímo převzít v náznaku jejich jednoduchou formu z obrazových pramenů. Architekt by se přitom nemusel pokoušet o přesné kopie původního stavu, ale barokní proporční kánon by byl zachován. Jinou otázkou je obnova jemných štukových ozdobných prvků, která by jistě nebyla správná a které byly zřejmě pro průčelí nenávratně ztraceny v 19. století. Tím, že architekt změnil formu okenních nástavců a říms a některé prvky zcela vypustil, přistoupil k vlastní tvarové interpretaci fasády, smísl vlastní výtvarné citění s historickou formou, a průčelí tak získalo modernistický ráz.

Janákova metoda rekonstrukce fasády Černínského paláce byla přesto jedním z prvních úspěšných pokusů jak výtvarně scelit torzálně zachované průčelí. Právě na takových příkladech se rozvíjela syntetická metoda rekonstrukce památek, ve které šlo o to, vrátit průčelí jeho někdejší slohovou působivost.

Zaměření hlavního průčelí Černínského paláce podle A. Vacha, 1834.

Pavel Janák. Rekonstrukce hlavního průčelí Černínského paláce.

Schéma znázorňuje rozsah konzervovaných částí fasády (tmavý rastr) a částí, které byly doplněny architektem (světlý rastr).

Prostá konzervační metoda přitom již nepostačovala a byla v průběhu praxe překonána. V tomto smyslu zaujímá rekonstrukce průčelí Černínského paláce významné místo v dějinách praktické památkové péče. V duchu nedávno formulované syntetické metody péče o památky ocenil rekonstrukci Černínského paláce i V. Wagner: „Obtížné bylo stopování detailů, nasazení profilů, redukce článků, jež měly nahradit staré... na tektonickou zákonitost a rytmickou přesnost, jíž oddechovalo i zmrzačené umělecké dílo.“¹⁰⁾ Architekt byl podle V. Wagnera „sžitý s úkolem a tvarem“, pomocí intuice se vcítil do výtvarných zákonitostí opravovaného díla: „Snad zde v podobných úkolech bude jednou nazřena nově disciplína ochrany památek jako práce umělce současnosti na uměleckém díle minulosti.“ [...] „Snad nebude úkol architekta tak úzce omezený, jako byl určen v počátcích moderní ochrany památek, kdy doba a s ní celá disciplína vymezovala soudobému architektu úkol být za každou cenu nový a za všech okolností jiný, než bylo restaurované a doplňované dílo.“¹¹⁾

Podle Z. Wirtha měla rekonstrukce Černínského paláce, stejně jako Klementina a Pražského hradu, „neobyčejný význam pro praxi ochrany památek, již poválečná doba uložila v poměru k létům předválečným až nadlidské úkoly“.¹²⁾ Černínský palác a jiné velké rekonstrukce měly připravit metody a postupy použitelné v budoucí praxi ochrany památek. Z. Wirth ocenil u Janákovy rekonstrukce skutečnost, že „...všude [je] zachována konservační zásada o nedoplňování zničeného originálu, pokud nejde jen o mechanické plomby a vysprávký... všude lze zjistit demarkační čáru mezi starým originálem a novým doplňkem.“¹³⁾

Dozvuky Rieglovy teorie zde jistě jsou zřetelné: v obavě před přesnou kopií původního stavu se však nedá říci, že by se novotvar výrazně odlišoval od původní formy. Nedá se vůbec mluvit o analytickém vyzdvihování starších torzálních etap. Všude je patrná snaha o výtvarné scelení průčelí. Jde o kombinace staršího usilování o moderní výraz doplňku a nastupujícího citění výtvarné slohové celistvosti opravované památky. V celé rekonstrukci Černínského paláce se mísily různé památkářské přístupy. Zatímco v případě přístavby bylo požadováno co největší formální odlišení od staré barokní stavby, samotné palácové průčelí mělo být obnoveno v duchu syntetické metody, kdy novotvar je způsoben zákonitostem starého uměleckého díla.

Poznámky

- 1) SÚA, fond „Ministerstvo veřejných prací, Stavba budov, adaptace a přístavba Černínského paláce“ – 692.54b, 1929-1931, Smlouva s architektem Pavlem Janákem o vypracování projektu na přestavbu a přístavbu Černínského paláce.
- 2) M. Pavlík, *Rekonstrukce fasád Černínského paláce v Praze*, in: Barokní umění a jeho význam v české kultuře, Sborník symposia NG, Praha 1991, s. 143; V. Lorenc – K. Trška, *Černínský palác v Praze*, Praha 1980, s. 149. Carattiho plány jsou z velké části publikovány v knize J. J. Morper, *Das Czerninpalais in Prag*, Praha 1940.
- 3) Pavel Janák si nechal okopírovat soubor plánů z archivu v Jindřichově Hradci pro vlastní potřebu, znal i dílo A. Leuthnera. Stavebnímu výboru pak byly známy další obrazové prameny, jak to vyplývá ze studia pozůstalosti Z. Wirtha, uložené v archivu ÚTDU (W – VI/13, kr. VI.).
- 4) V. Lorenc – K. Trška, *Černínský palác v Praze*, Praha, 1980. Chybné schéma na s. 77; M. Pavlík, *Rekonstrukce fasád Černínského paláce v Praze*, s. 143.
- 5) M. Pavlík se domnívá, že Pavel Janák zcela proporčně změnil hlavní římsu a tvar oken třetího patra. M. Pavlík, *Rekonstrukce fasád Černínského paláce v Praze*, s. 143.
- 6) Tamtéž.
- 7) Archiv ministerstva zahraničních věcí, „Černínský palác“ – kr. I/4, Soukromý materiál Pavla Janáka 1920-1940, Rozpočet na práce zednické prováděné na průčelích, popis úpravy oken I-III. patra, 1928.
- 8) Tamtéž. Jednání poroty pro posouzení náčrtů na úpravu Černínského paláce.
- 9) Archiv NTM, „pisemnosti Pavla Janáka“, rok 1935, Černínský palác, Popis nálezů a nových úprav.
- 10) V. Wágner, *Pavel Janák a staré umění*, in: Architektura, 4, 1942, s. 115.
- 11) Tamtéž, s. 115.
- 12) Z. Wirth, *Černínský palác v Praze*, in: Umění, 9, 1936, s. 257.
- 13) Tamtéž, s. 259.